

Maria Mäkelä

ÄÄNELLÄ ON ASIAA

– Hannu Karpon tv-reportaasit ja kutsu kertomukseen

Tv-journalisti Hannu Karpo teki MTV3:lle vuosien 1983–2011 aikana liki 900 ohjelmaa ja nousi samaan aikaan merkittäväksi sosiaalipoliittiseksi vaikuttajaksi ja kansalliseksi camp-ikoniksi.¹ Narratologia Karpon kerronnassa kiinnostavat kertojaäänen, haastattelijan ja haastateltavan suhteista rakentuva kerronnallinen hierarkia, erilaisten äänten tuottama diskursiivinen toimijuus ja kokemuksen kerronnallistamisen strategiat. Taiteentutkimuksellisesta näkökulmasta katsottuna Karpon tv-reportaasit asettuvat luontevasti kaunokirjallisuuden, erityisesti suomalaisen naturalistisen romaanin kerronnalliseksi sukulaiseksi. Kirjalliset analogiat ja toisaalta haastattelututkimuksen piirissä esitetyt kysymykset kokemuksellisten äänten alkuperästä auttavat ymmärtämään Karpon omintakeista tapaa kutsua haastateltavansa mukaan skemaattiseen Karpo-kertomukseen. Otan myös analyttiseen käyttöön Louis Althusserin klassisen yhteiskuntafilosofisen teorian ideologisesta puhuttelusta ja Mihail Bahtinin käsitykset äänestä diskursiivisen kamppailun alueena. Väitän, että Karpon dokumentaarisen tyylin ikonisuus muodostuu kokemuksellisen, edustuksellisen ja autoritäärisen äänen muodostelmista, joita sopii tutkia yhtä hyvin taiteena kuin viestintänä.

¹ Tätä ennen, vuosina 1963–1983, Karpo teki suuret määrät dokumenttiohjelmaa YLE:lle. Näistä ohjelmista osa on säilynyt kulttimaineessa – kuten lestadiolaisista kertova, 3.10.1981 esitetty ”Syntisin silmin” – mutta suurin osa on painunut unholaan hävitettyjen arkistojen mukana. ”Syntisin silmin” löytyy toistaiseksi YLE:n Elävästä arkistosta: http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/syntisin_silmin_12859.html#media=12881 (linkki tarkistettu 17.12.2013).

Johdanto: kansan ääni, kokemus ja kertomus

”Kansan ääni” suomalaisessa mediakeskustelussa viittaa tietysti mielenilmausten merkitykseen edustuksellisessa demokratiassa, mutta myös tietynlaisiin mediakäytäntöihin. Ennen sosiaalista mediaa kansan ääni rakentui erityisesti haastatteluformaateissa, joissa haas-

² Puhelinkeskustelussa 7.4.2013 Hannu Karpo kertoi, että vielä viime vuosina – hänen jo ollessaan eläkkeellä – ihmiset ovat ottaneet yhteyttä, koska poliisi on kehottanut kääntymään hankalassa asiassa hänen puoleensa.

³ *Karpon parhaat*, 3. tuotantokauden 17. jakso, 10.9.2011.

tateltava on oman kokemuksensa pohjalta yhteiskunnallisia ilmiöitä kommentoiva yksityishenkilö. Ehkä paras esimerkki tästä on YLE Radio Suomen pitkäaikainen *Kansanradio* (1979–), jota lähetetään edelleen, mutta jonka asema Suomen kansan äänitorvena on muuttunut edustuksellisesta toisarvoiseksi. Kun kansalaisten yhteiskunnallinen keskustelu on siirtynyt sosiaaliseen mediaan, valtakunnallisen radion puhelinsoitto-ohjelma uhkaa jäädä vain nostalgiseksi muistumaksi Yleisradion kultakaudelta. Yli kaksi vuosikymmentä kansan ääntä rakensi myös *Karpolla on asiaa* -tv-sarja, jossa journalisti Hannu Karpo raportoi suomalaisista yksityishenkilöistä erilaisissa, usein uskomattoman mutkikkaissa byrokraattisissa, juridisissa tai taloudellisissa ahdingoissa. Vastapuolena Karpon kuvaamassa jaakobinpainissa oli tyypillisesti kasvoton liikelaitos, suuryritys, hallinnollinen yksikkö, ”Helsingin Herra” tai valtio. Karpon ohjelman eetos oli demokratisoiva ja kokemusta kerronnallistava, ja sen retorisen toimintatavan voi nähdä kiinnittävän juuri ajatukseen äänestä yhtä aikaa sekä yhteiskunnallisesti edustavana että yksityistä kokemusta avaavana.

Karpo oli ja on ehkä edelleen merkittävä poliittinen toimija Suomesa², mutta hänen journalisminsa on antoisa kohde myös formaalille media-analyysille. Muodon merkitys korostuu toiston kautta: *Karpo* on helppo parodian kohde, sillä vallankin yksittäisten, kovia kokeneiden ihmisten haastattelut noudattavat jaksosta toiseen samantyyppistä kerronnallista rakennetta, jossa eri toimijoiden äänet (tai jossain tapauksissa äänettömyys) rakentuvat hierarkkisessa ja kontrapunktisessa suhteessa toisiinsa. Formalisti voisi jopa väittää, että *Karpon* rakenne *luo* toimijoiden äänet ja siten myös ”kansan äänen”. Toiston kautta syntyy äänen edustuksellisuuteen liittyvä paradoksi: haastattelut pureutuvat näennäisesti yksilölliseen, poikkeukselliseen kokemukseen, mutta pohjimmiltaan *Karpon* konstruoima kansan ääni on *sama* joka haastattelussa, ja se syntyy suhteessa journalistin omaan, vahvasti brändättyyn selostaja- ja haastattelijäääneen.

Karpon reportaasit ovat haastatteluihin ja dokumentteihin perustuvia tarinoita, ja kertomuksen tutkijana haluan osoittaa, että tarinalisuus luo näille reportaaseille ominaisen hierarkkisen äänirakenteen. Nykypäivän monialaista kertomusentutkimusta yhdistää käsitys kertomuksesta *kokemuksellisena* muotona: kertomusmuodon ydin ei niinkään ole kausaalisessa tapahtumien esittämisessä vaan sen kommunikoimisessa, *millaista on olla* kokija x keskellä tiettyjä tapahtumia (Fludernik 1996, Herman 2009). Mitä enemmän nämä tapahtumat muuttavat kokijan tai kertomuksen kuulijan maailmankuvaa, sen *kertomusmaisempi* tämä kertomus on (Herman 2007 ja 2009, Ryan 2007). *Karpossa* on kyse juuri kokemuksellisesta kerronnallistamisesta. Karpo tarttuu mitä pöyrityttävimpiin epäoikeudenmukaisuuksiin suomalaisessa yhteiskunnassa, ja toistuva teema on yksilön maailmankuvan perinpohjainen järkkäminen. Kuuluisimpia ja kuvaavimpia esimerkkejä tästä on *Karpon parhaat* -uusintasarjan päätösjaksossa³ esitetty tapaus molemmat jalkansa menettäneestä Matti Lyytisestä, joka ei saa invapysäköintilupaa, koska hakemuksesta on puuttunut todistus vamman kestosta. Puolivartalokuvassa olevalta haastateltavalta Karpo kysyy tyypillisesti ”Miltä nyt tuntuu?”. Haastateltavan mielenliikutukselle tai merkitsevälle hiljaisuudelle annetaan korostetun paljon ruutuai-

kaa. Niin kirjallisuus- kuin yhteiskuntatieteellisessä kertomuksen tutkimuksessa kokemuksellisuus paikannetaankin herkimmin juuri henkilöhaahmon tai haastateltavan – eli kerronnan rakenteen näkökulmasta kertojan diskurssiin ”upotetun” toisen – ääneen.

Tutkin televisioreportaasien ääniä siis *diskursiivisena toimijuutena*: kerronnallista ääntä kokemuksellisuuden, edustuksellisuuden ja autoritäärisyyden ristipaineessa.

Esitän seuraavassa huomioita *Karpolla on asiaa* -sarjasta neljästä erilaisesta mutta toisiinsa nivoutuvasta teoreettisesta lähtökohdasta käsin: (1) kirjallisuuden narratologiasta ja romaanin teoriasta johdetut käsitykset kertojan ja henkilöhaahmon äänistä kertomuksen funktiona sekä kaunokirjallisen kommunikaation kerroksisuudesta; (2) yhteiskuntatieteiden piirissä tehty narratiivinen haastattelututkimus ja siihen liittyvät metateoreettiset kysymykset kokemuksellisen äänen alkuperästä; (3) Mihail Bahtinin tunnetut ajatukset yksilön äänestä dialogisen taistelun alueena ja (4) Louis Althusserin yhteiskuntafilosofinen määrittely ideologiasta yksilön puhutteluna, joka kutsuu tiettyyn toimijarooliin. Ensimmäisistä analyttiset huomioni perustuvat uusintasarjassa *Karpon parhaat* (MTV3 2009–2011) esitettyihin tapauksiin, mutta jotkin tässä artikkelissa tekemäni tulkinnalliset yleistyksiset pohjautuvat myös uusintasarjan ulkopuolelle jääneisiin alkuperäisesityksiin. Lopuksi analysoin hieman systemaattisemmin Antti Pesosen tapausta ”Itsenäisen Suomen perusteellisesti pettävä mies”. Materiaalin analyysi siis keskittyy äänen rakentumiseen osana kerrontaa, mutta pohjimmainen tulkinnallinen tavoitteeni on pohtia journalistisen kansan äänen ja kirjallisen kansankuvauksen suhdetta. Konkreettiseksi vertailukohdaksi nostan Joel Lehtosen naturalistisen klassikon *Putkinotko* (1919–1920).⁴

Äänen pääseminen ja äänen antaminen, eli äänen skematisaatiosta

Carolyn Birdsall ja Anthony Enns (2012) esittävät, että 1980-luvulta lähtien televisiotutkimuksessa olisi korostettu juuri ääntä television esitysteknisenä dominanttina, erityisesti verrattuna visuaalista ilmaisua painottavaan elokuvaan. Joissakin tulkinnoissa televisio nähdään keinoiltaan enemmän radion kuin elokuvan sukulaisena. Kuten Birdsall ja Enns kuitenkin huomauttavat, teräväpiirtokuvan ja taulutelevisioiden myötä tämä äänen ja kuvan suhde on muuttumassa.

Voisi ajatella, että Karpon reportaasit kuuluvat enemmän äänen kuin kuvan valtakauten: esimerkiksi tavoissaan konstruoida kansan ääntä reportaasit tulevat lähemmäs *Kansanradiota* kuin nykyisiä tosi-tv-formaatteja. Toisaalta tärkeä osa Karpon journalistista eetos-ta ovat toinen toistaan kaukaisempiin Suomen kolkkiin suuntautuneet reportaasimatkat, jotka välittävät vahvaa tunnelmaa silminnäkijätodistajuudesta. Kuitenkin tyypillinen *Karpo*-montaasi asettaa rinnakkain esimerkiksi staattisen sammakkoperspektiivikuvan mykästä liikelaitoksesta ja konekirjoitetun dokumentin, johon on merkitty tutkivan journalistin vihaisin kynänvedoin anonyymien byrokratian alta

⁴ Kirjallisen kansankuvauksen lisäksi toisen otollisen kulttuurisen tulkintakehyksen olisi tarjonnut suomalainen protestilauluperinne.

Reportaasit vievät koko kansan Karpon Suomen kaukaisempiinkin kolkkiin. Kuva: MTV3 Media.

paljastuvat raskauttavat tosiasiat. Näin visuaalisessa kerronnassakin vastakkain asettuvat nimenomaan äänettömyys ja byrokratian ääni.

Mitä apua kirjallisuuden narratologiasta on tv-reportaasin analyysissä? Kertojaäänien, haastattelijan ja haastateltavan dialektinen rakentuminen kerronnassa on nimenomaan narratologinen kysymys. Myöhemmin käsiteltävä Antti Pesosen tapaus osoittaa, että ohjelman luomat kerronnalliset äänet ovat yhtä kerrostuneita kuin romaanikerronnassa. Televisiotutkimuksessa äänten hierarkkiseen rakentumiseen – kertojan, haastattelijan ja haastateltavien suhteeseen – on kiinnittänyt huomiota ainakin Sarah Kozloff (esim. 1992). Jo vuonna 1978 ilmestyneessä teoksessaan *Television and History* Colin McArthur analysoi historiallisten televisiodokumenttien kertojaa, joka ulkopuolisena ja hierarkkisesti muita puhujia ylempänä toimii (porvarillisen) totuuden huomaamattomana sanansaattajana samaan tapaan kuin 1800-lukulaisten romaanin kertoja (McArthur 1978, 23–25; historiadokumenttien kertojasta myös Bacon 2011, 139–144). Kirjallisuuden narratologiasta voidaan rakenteellisen analyysin lisäksi tuoda Karpon yhteyteen myös enemmän tulkintaa vaativat pohdinnat kerronnallisen äänen autenttisuudesta, autoritäärisyydestä ja edustuksellisuudesta. Tästä laajennetusta näkökulmasta ääni kerronnassa ei ole vain rakenteen funktio vaan diskursiivisen toimijuuden merkki, jossa rakentuvat myös kerronnallinen identiteetti ja valta.

Kun puhutaan äänestä kertomuksen diskursiivisena toimijuutena, kirjallisuudentutkimuksessa voi karkeasti katsottuna nähdä kaksi teoreettista linjaa, formaalis-narratologisen ja kontekstuaalis-ideologiakriittisen. Formaalis kertomuksen teorit kiinnittävät huomiota kertojien ja henkilöhahmojen äänten ilmenemisen ehtoihin ja suhteisiin rakenteen kannalta: Kumman ääni kuuluu vapaassa epäsuorassa esityksessä, kertojan vai henkilöhahmon? Ovatko kertova ääni ja kerronnan fokalisaatio erotettavissa toisistaan? Kenen äänestä on

kysymys toisen persoonan kerronnassa? Ideologiakriittisessä kertomakirjallisuuden tutkimuksessa puolestaan kerronnalliset äänet tematisoituvat tyypillisesti identiteetin, siron ja toiseuden edustumiksi. Esimerkiksi feministisessä ja postkolonialistisessa kirjallisuudentutkimuksessa emansipatorinen tiedonintressi ohjaa tutkijaa etsimään toiseutettua ääntä ja joskus jopa toimimaan itse toiseuden äänitorvena harjoittaessaan kriittistä tekstianalyysiä. Kuten Dorothy Hale (1998, 198) sattuvasti toteaa, identiteettipoliittisesti orientoituneessa kirjallisuudentutkimuksessa ääni on kätevä metafora, joka vihjaa samanaikaisesti johonkin itse valittuun ("saada oma äänensä kuuluviin") ja sosiaalisesti määräytyneeseen ("saada ihmisryhmän x ääni kuuluviin").

Molempia kirjallisuusteoreettisia lähestymistapoja voi haastaa kysymällä näiden äänten alkuperää. Päästäänkö tekstianalyysissä käsiksi kokemukselliseen totuuteen paljastamalla kommunikaation kerrosten alta autenttinen yksilön ääni? Narratologiassa äänen etsintää määrää Platonilta periytyvä jako mimeettiseen ja diegeettiseen: kertojan ääni on diegeettinen, se välittää kerrotun maailman tapahtumia, kun taas henkilöhahmon siteerattu ääni (puhuttu tai mielensisäinen) on mimeettistä ja edustaa siten suoraa pääsyä kerrottuun maailmaan ilman välikäsiä. Jos narratologinen analyysi pitäytyy puhtaasti rakenteellisessa erittelyssä, tämä ei ole ongelma. Mutta näin harvoin käy, eikä ketään "puhdas" strukturalistinen kulttuuristen esitystapojen analyysi kiinnostakaan. Mukaan tulee väistämättä tulkinta ja sosio-kulttuuriset kontekstit, jolloin äänen autenttisuus saa psykologisia ja kulttuurisia merkityksiä: vaikka formalistis-strukturalistisen narratologian näkökulmasta alkuperä rinnastuu puhtaaseen mimeettisyyteen, narratologisessa *tulkinnassa* henkilöhahmon välittömästä äänestä tulee helposti autenttisen yksilöllisen kokemuksen edustuma. Silloin jää huomaamatta, miten myös henkilöhahmon kokemuksellinen, näennäisen välitön ääni voi olla manipulatiivisesti kehystetty tai retoristen intentioiden läpäisemä. (Ks. Mäkelä 2011.)

Dorothy Hale (1998) väittää, että formalistinen romaanin teoria elää edelleen elämäänsä *sosiaalisena formalismina* myös identiteettipoliittisissa kirjallisuuden teorioissa. Halen esimerkkinä ovat jälkikolonialistiset romaanin teoriat, jotka perustuvat kaksijakoiseen ajatukseen autenttisesti kolonialisoidun kansan äänestä toisaalta suorana näkymänä kansanryhmän tietoisuuteen, toisaalta voimauttavien tekstuaalisten käytäntöjen tuotteena, jolloin tietoisuus palautuukin nimenomaan kielen – jopa nimenomaan kirjallisuuden – tuotteeksi (emt. 197–220). Pieni esimerkki *Karpon* journalististen käytäntöjen kaunokirjallisesta edeltäjästä *Putkinotkosta* valaisee asiaa: seuraavassa katkelmassa köyhää kansaa edustava Juutas Käkriäinen purnaa mielessään alamaista suhdettaan kirjakauppiaan Muttiseen, joka on antanut Putkinotkon tilan Käkriäisten käyttöön.

Ja silloin Muttinen rupesi komentamaan, että Käkriäisen olisi ollut sitä [Putkinotkon tilaa] hoidettava kuin omaansa! Siitä näki Käkriäinen puolestaan, ettei se annakaan hänelle tätä mökkiä. Ja hänkö nyt hoitamaan vierasta mökkiä! Ja korjaamaan vierasta rakennusta! (*Putkinotko*, 23.)

Kerronnan muoto on vapaa epäsuora esitys, joka sekoittaa kertojan kolmannessa persoonassa esitettyä raporttia henkilöhahmosta tämän omaan ilmaisutapaan (*Ja hänkö nyt hoitamaan vierasta mökkiä!*). Kertojan ja henkilön äänet – suoruus ja epäsuoruus – limittyvät, ja lopputuloksena on malliesimerkki Mihail Bahtinin (1981, 324) nimeämästä kaksiaänisestä diskurssista. Äänen alkuperää metsästävä analyysi kiinnittäisi kapinoivan äänen Käkriäiseen ja edelleen Juutaksen ääneen upotetun kapitalistisen vastaäänien Muttiseen (*...Käkriäisen olisi ollut sitä hoidettava kuin omaansa!*), jolloin kertojan raportoiva ääni asettuu samaan aikaan objektiiviseksi ja ironiseksi kehykseksi Käkriäisen subjektiiviselle näkökannalle. *Putkinotkon* rakentamat äänipositiot eivät ole kuitenkaan näin yksioikoisen ideologisia.

Juutas Käkriäinen esitetään oikuttelevana luonnonlapsena, jolle lankomies Mauno syöttää punaista ideologiaa ja herravihaista ajattelutapaa. Passiivinen ja lukutaidoltaan heikko Käkriäinen ei ole hedelmällisin maaperä agitoinnille, mutta ideologiasta on Juutakselle hyötyä ainakin silloin, kun pitää itselle perustella omaa tekemättömyyttään: "Ainoastaan silloin tällöin, aprikoivalla kiukkupäällä ollessaan, hankkii Juutas täältä Maunolta lehden [*Työmiehen*] Putkinotkoon ja tavailee sitä, viisi kuusi kertaa vuodessa" (193). Vaimo Rosina on alttiimpi:

Siitäpä aviisista on Rosina saanut Maunun ja varsinkin Pertan suun välityksellä paljon lisää luonnolliseen kiukkuunsa rikkaampia ihmisiä kohtaan, yleensä tyljyitä manttaalitilallisia ja Rosinalle outoja herroja ja heidän orteileita ja hänelle epämääräisen kruunun lakeja. (*Putkinotko*, 193.)

Käkriäisen ja Rosinan suuhun ja mieleen istutettu työläispuhe on paraatiesimerkki bahtinilaisesta vieraasta sanasta (Bahtin 1979, 113–114), joka yritetään tehdä omaksi – siinä kunnolla onnistumatta. Tyypillisesti herraviha ja luokkakatkeruus esiintyvätkin *Putkinotkossa skematisoituna* – tietystä kerronnallisesta ympäristöstä odotuksenmukaisena ja prototyypillisena – vapaana epäsuorana esityksenä (Fludernik 1993; Mäkelä 2011). Teksti tarjoaa mukaillua mielensisäistä puhetta, joka ei kuitenkaan tarjoa reittiä yksilölliseen kokemukseen vaan paremmin näyttää diskursiivisen toimijuuden ennaltamääräytyneisyyden ja konventionaalisen ehdollisuuden.

Samassa hengessä *Karpon* haastattelukonsepti rakentaa sisäänsä skemaattisen luokkapuheen. Jäljempänä Antti Pesosen tapauksen analyysissä havainnollistuu, miten nämä kokemuksen kielellinen ja kerronnallinen skematisaatio ja tyypillistäminen toimivat reportaasihaastatteluiden rakentamassa äänien hierarkiassa. Jos kertomuksessa rakentuvaa yksilön kokemuksellista ääntä käsitellään itsenäisenä, unohtuu tärkein strukturalistinen oppi: kertomukset – kuten muutkin merkitysjärjestelmät – ovat relationaalisia, ne rakentuvat merkitsevistä eroista. Romaanikerronnassa merkitseviä eroja ovat erot niin kutsuttujen diegesiksen tasojen välillä: henkilöhahmojen äänet – puheet tai verbalisoidut ajatukset – on upotettu ylemmän tason kertojan diskurssiin. Kun kaunokirjalliselta diskurssilta kysytään narratologiaa kysymyksiä kuten *kuka puhuu?*, *kuka näkee?* tai *kuka kokee?*, tehdään eroa nimenomaan diegesiksen tasojen välille. Ääni ei identifioitu

omien sisäisten erikoispiirteidensä perusteella, vaan "toisena-kuin", eron ja usein negaationkin kautta (Aczel 1998, 478, 494).

Ääntä ei voi siis koskaan vapauttaa kertovasta rakenteesta, niinpä sen merkitemää identiteettipositiotakin tulee tarkastella suhteessa kertomuksen rakentamaan äänen hierarkiaan. Jo vuosikymmeniä vanhassa mutta ohittamattomassa teoriassa kertovista naisäänistä feministinen narratologi Susan S. Lanser esittää, että kertovan äänen funktioihin kuuluu (1) *autoritäärisyys*: itsetietoinen kerronnallisen määrittely- ja luomisvallan käyttö, ulkopuolisuus ja kaikkietävyys suhteessa kerrottuun, (2) *henkilökohtaisuus*: tietoinen oman kokemuksen ja elämäntarinan välittäminen, subjektiivisessa näkökulmassa pitäytyminen ja (3) *yhteisöllisyys*: tietyn ihmisryhmän edustaminen, jolloin ääni legitimoituu edustuksellisuuden kautta (Lanser 1992, 15–21). Feministisen narratologian perustajana Lanser tietenkin käsittelee naiskertojan ääntä lähtökohtaisesti toiseutettuna. Voisivatko hänen nimeämänsä funktiot siis kuvata parhaiten juuri marginalisoidun äänen rakentumista? Tarkastelen tulevissa analyyseissa Karpon haastateltavien ääntä muun muassa suhteessa näihin Lanserin nimeämiin funktioihin.

Myös yhteiskuntatieteellinen kertomusten tutkimus on tullut viime aikoina tietoisemmaksi aiemmin melko huolettomasti käyttämiensä käsitteiden '*kertomus*' ja '*ääni*' kompleksisuudesta. Kummankaan ei sen paremmin enää uskota tarjoavan suoraa väylää haastateltavan ihmisen yksilölliseen kokemukseen tai identiteettiin; kokemuksen kerronnallistaminen voi eheyttämisen sijaan johtaa yksilön identiteettiprojektia harhaan, ja omalla äänellä kerrottu kokemus voi olla täysin ulkoisesti omaksutun mantran toistamista (ks. esim. Hydén & Brockmeier 2008; Hyvärinen et al 2010; Hydén, Hatavara & Hyvärinen 2013). Sosiologisessa kertomuksen tutkimuksessa analysoidaankin, millä sosio-kulttuurisilla ehdoilla haastateltavat henkilöt konstruoivat omaa kokemustaan (ennemmin kuin tapahtumia, ks. Squire 2008) äänen ja kertomuksen kautta.

Karpolla on asiaa on ollut tekemässä Suomesta haastattelu-yhteiskuntaa.⁵ Jaber F. Gubrium ja James A. Holstein (2002, 4–9) muistuttavat, että vasta toisen maailmansodan jälkeen länsimaissa on alettu pitää yksilön kokemusta tietona sen sijaan, että olisi kuunneltu vain asiantuntijoiden ja yhteisöjen päämiesten ääntä. Haastattelututkimukset ja myöhemmin radion ja tv:n henkilöhaastattelut ovat tehneet haastattelusta yhden keskeisimmistä modernin ja jälkimodernin ajan minuuden teknologioista (emt. 8). Karpon ohjelmat ja niiden konstruoimat haastateltavien äänet ovat vielä kaukana nykypäivän mediatunnustuksellisuudesta ja kokemuksellisen tiedon vyörystä. Silti niiden yksilön kokemusta korostava eetos ja pyrkimys voimauttaa tavallinen kansalainen antamalla ääni ennakoivat nykyistä sosiaalisen median, tosi-tv:n ja kaunokirjallisen journalismin valtakautta. Karpon haastattelujen tyyliin pätee myös sama alkuperään liittyvä kysymys kuin aikamme medialmiöihin: mikä on haastateltavien oma ääni, mikä on heidän oma autenttinen kertomuksensa (emt. 18)? Eikö yksilö aina myös *valitse* jonkin diskursiivisen toimijuuden tai jonkin mahdollisen kertomuksen useiden vaihtoehtojen joukosta?

⁵ Puhelinhaastattelussa 9.12.2013 Hannu Karpo kertoi, että hän aloitti jo vuoden 1962 kesällä YLE:llä työskennellessään "tavallisten kansalaisten" gallup-tyyppiset katuhaastattelut kysymällä "Milloin on vuoden pisin päivä?". Kansalaisten vastaukset tähän yksinkertaiseen kysymykseen olivat kertoman mukaan niin värikkäitä ja viihdyttäviä, että filmi katsottiin YLE:llä puhki. Haastattelut eivät siten koskaan päätyneet tv-lähetykseen. Karpon mukaan journalistiyyteissä suhtautui 1960-luvun alussa vielä hyvin epäilevästi tähän satunnaiselta ja liian helpolta tuntuvaan haastatteluformaattiin, jonka Karpo itse otti omakseen ja johon perustuen hän teki kokonaisia ohjelmia. Nykyään katugallupit ovat uutislahetyksissä enemmän sääntö kuin poikkeus.

Gubrium ja Holstein (2002, 16–25) kritisoivat haastattelututkimuksessa toisinaan vallitsevaa voimauttavaa ideologiaa, jonka mukaan kontrolloimaton haastattelutilanne nostaisi esiin haastateltavan oman kokemuksellisen äänen. Esimerkiksi he ottavat Gubriumien ohjaaman väitöstutkimuksen, jossa lääkeaddiktiosta kärsineitä farmaseutteja pyydettiin kertomaan heidän ”oma” tarinansa addiktioon ajautumisesta, avun hakemisesta ja vieroitushoidoista. Idiosynkraattisten kokemusten sijasta kerätyissä kertomuksissa näkyi vahvana kulttuurisesti legitimoidun ”selviytymistarinan” kaava: haastateltavat puhuivat ”pohjalle joutumisesta” ja ”päivä kerrallaan elämisestä” vertaisryhmistä ja raitistumisoppaista opituin kerronnallisista käänteistä.

Entä mikä rooli on haastattelijalla haastateltavan äänen tuottamisessa? Haastattelututkimuksessakin vielä toisinaan nojaututaan naiiviin ajatukseen emansipatorisesta äänen antamisesta yksilöille ja toiseuteuille (esim. Atkinson 2002, 124). Kuten Gubrium ja Holstein kuitenkin huomauttavat, haastattelutilanne on haastattelijan ja haastateltavan yhteinen luomus, jossa kumpikin voi käyttää luovuutta oman positionsa ja toisen position rakentamisessa. Yksilöiden elämäntarinan kertomisen tapoja hahmottavissa haastattelututkimuksissa on esimerkiksi kiinnitetty huomiota siihen, miten taitavasti haastateltavat häivyttävät erilaisten kollektiivisten ”kansan tarinoiden” ja omien yksilöllisten kokemusten rajaa – se, mikä on jaettava, muokataan kuvaamaan sitä, mikä on yksilöllistä. (Gubrium & Holstein 2002, 28–29.) *Karpon* haastateltavien voidaan myös nähdä taiteilevan juuri tällä kansan tarinan ja yksilön tarinan häilyvällä rajalla.

Autenttiset kansantaiteilijat

Elina Saksala mainitsee *Karpon* journalistisen uran vain ohimennen teoksessaan *Asiaa ruudussa: tv-dokumentin anatomia* (2008, 206); kuitenkin hän ehtii antaa *Karpolla on asiaa* -sarjalle epiteetin ”ikoniksi muodostunut”. *Lapinlahden Lintujen* sketsi ”Lempäälän postin tapaus” vuodelta 1992 viittaisi siihen, että tämä ikonisuus liittyy nimenomaan diskursiiviseen toimijuuteen. Karvalakkipäistä Karpoa esittävä Mikko Kivinen aloittaa tutulla painokkaalla, tulistuneella ja dramaattisesti tauotetulla puhetyylillä: ”Hyvät katselijat! Tämä on tosiasiaa tämän päivän Suomesta.” Tämän jälkeen Karpo-hahmo selostaa, miten lempääläinen eläkeläinen Jarmo Mäkäläinen joutui maksamaan postissa 30 penniä ylimääräistä postimerkistä. Taustalla näkyy tämä anonyymien uhkaava liikelaitos. Retoriikka huipentuu *Karpon* juonnoista tuttuun epifaniseen lausahdukseen: ”Mäkäläinen ei tiennyt, että tuo käynti muuttaisi koko hänen elämänsä.” Siirrytään haastatteluusioon, jossa Mäkäläisen rooliksi jää hyväksyä *Karpon* hänelle tyrkyttämä sorretun asema. Tyrkyttämisen metafora konkretisoituu siinä, miten aggressiivisen rivakasti haastattelija työntää mikrofonia kohti pimeään tupakeittiön nurkassa kyhjöttävää kansalaista:

Karpo: Kuinka paljon teille on tähän mennessä aiheutunut kuluja tästä sotkusta teille itsellenne?

Mäkäläinen: No... bussimatkat kirkolle edestakasin 13,20 – olis muutenkin kyllä ollu asiaa...

Karpo [keskeyttää]: Olkaa hiljaa!

Mäkäläinen: [Yrittää sanoa vielä jotakin.]

Karpo: Hiljaa!

Karpon juonto jatkuu postikonttorin edustalta:

Hyvät kansalaiset! Tämä on mahdollista tämän päivän Suomessa. Minä haluankin nyt kysyä Postin pääjohtaja Pekka Vennamolta, onko tämä se linja, jota te edustatte. Näinkö te haluatte Postin palveluja kehitettävän? Me pyysimme vierailuaikaa asian tiimoilta Pekka Vennamolta, mutta tuo iso herra ei katsonut aikansa riittävän pienen ihmisen asialle.

Parodia samaan aikaan osuu ja ei osu kohteeseensa. Visuaalinen ilme naturalistisine hallintorakennuksineen ja pimeine pirtteineen on uskollinen esikuvalle, samoin Karpon juonto-osuus, mutta haastattelun dynamiikasta esitetään vain puolittainen tulkinta. On totta, että toisin kuin vaikkapa *Kansanradio*, jossa aiheet ja ilmaisutavat ovat näennäisen vapaasti valittavissa, Karpo ei jätä juurikaan diskur-

Parodioitu Karpo tukeutuu esikuvansa mukaiseen visuaaliseen ilmeeseen. Lempäälän posti edustaa kasvotonta viranomaista.

Lapinlahden lintujen parodiassa eläkeläisen osaksi jää hyväksyä Karpon tyrkyttämä uhrin asema.

siivista liikkumatilaa haastateltavilleen. Kuitenkaan haastateltavan kokemuksellista ääntä ei täydellisesti kaapata toimittajan omiin monologisiin tarkoituksiin. Paremminkin ääni irtautuu alkuperästään, ja haastateltavan oma toimijuus ilmenee välittömän kokemuksellisen äänen sijasta enemmän siinä, miten hän *muokkaa tarjottua äänipositiota*. Karpon haastattelut ovat myös haastateltavan taidetta, kun ”pienen ihmisen” tai ”kansan äänen” diskursiiviseen asemaan kutsuttu henkilö performoi oman, usein hyvin itsetiedostavan version tästä roolista.

Tapauksessa ”Suomen vaarallisin puu”⁶ Karpo on rientänyt kuvausryhmineen ihmettelemään Mommilan ja Lammin välisen tien mutkassa kasvavaa, monen kolaroinnin kohteena ollutta mäntyä, jota jostain selittämättömästä byrokraattisesta syystä ei ole saatu kaadettua. Paikallista Timo Leinoa haastatellaan tienvierusmetsikön keskellä lintujen laulaessa taustalla.

Karpo: Oletteko miettinyt mitä tällainen pyhä uhripuu kertoo meidän suomalaisten asenteista?

Leino: Kaikki tietää asian mutta kukaan ei voi tehdä mitään. En tiedä kenenkä – kenenkä tyhmyyttä se... Meittää aina syytetään että se on – kansalaiset on saanu sellaset päättäjät kun het tarvittee mutta minä en oo yhtään niin tyhmää äänestäny ku siel on että... [katsoo yläoikealle ja hymyilee] jotai sellast... että Hölmantia tämä on eikä Finlantia...

Leinon kommentti on kuin suoraa kuvitusta Mihail Bahtinin sosiaalisen-formalistisille teorioille kielen dialogisuudesta, moniäänisyydestä ja karnevalistisista roolituksesta. Satiirinen kieli ei ole Leinon omaa, vaan hetkellisesti omaksi tehtyä; kommentissa kaikuvat erilaiset vieraat sanat kansan keskustelukulttuurista virallisiin totuuksiin. Lopputulos muistuttaa pakinamaista poliittista satiiria. Bahtinilainen karnevaali mahdollistaa ”iloisen totuuden” (Bahtin 2002) – niin mahdollistaa myös Karpon haastatteluformaatti: aiheet ovat järjestään harminaiheita, mutta tyyppillisesti haastateltavaa hymyilyttää ja naurattaa, kujeileva katse hakeutuu jonnekin kuvan ulkopuolelle, ikään kuin osoittamaan vieraan sanan tulosuuntaa. Bahtin tarjoaa yhtä hyvin taiteentutkimukselle kuin yhteiskuntatieteille lähtökohdan hyväksyä se, että sanalla ja äänellä ei ole alkuperää. Kansan ääni on jotain, mitä performoidaan ja rakennetaan. Diskursiivinen toimijuus on aina ikään kuin paikallisesti esiin nousevaa ja relationaalista eikä sellaisenaan mitään, mitä voisi löytää saati vapauttaa. Tässä kokemuksellisen äänen performanssissa myös taide ja journalismi, Juutas Käkriäinen ja Timo Leino tulevat lähelle toisiaan.

Karpon satiirinen journalismi perustuu siis diskursiivisen toimijuuden manipulointiin. Visuaaliset valinnat eivät varsinaisesti tuo lisäinformaatiota, vaan tukevat ennen kaikkea tätä äänen manipulointia. Syypää siihen että ”Suomen vaarallisimmasta puusta” ei ole päästy eroon on Karpon arkkivihollinen, valtion Tie- ja vesilaitos (TVL) – liikelaitos josta Karpon tuotannossa piirtyy mitä kafkamaisin kuva. Reportaasin päätteeksi Karpo latoo näyttävästi maanomistajan kouraan 800 markkaa ja ostaa näin männyn itselleen, minkä jälkeen kaataa sen moottorisahalla. Tie- ja vesilaitoksen epäinhimillinen välinpitämättömyys ja saamattomuus käyvät selväksi. Metsän keskellä

asuva kansa on terveen järjen edustuma, ja haasteltavien kuvaaminen luonnon keskellä usein juuri korostaa kansalaisten elämänpiirin ja ajattelun yksinkertaista "luonnollisuutta". Absurdit päätökset tehdään tai jätetään tekemättä tämän luonnollisuuden piirin ulkopuolella. Althusser (1984, 127) tunnetusti esittää, että ideologiat pohjaavat ajatukseen "maalaisjärjestä", ajatuksiin jotka pystyvät näyttäytymään itsestäänselvyyksinä (ks. myös McArthur 1978, 3). Toisaalta, kun Althusserille ja hänen seuraajilleen läpinäkyväksi tekeytyvä ideologia on nimenomaan porvarillista ja kapitalismia tukevaa, on kai ajateltava, että *Karpossa* toteutuu althusserilaisittain käänteinen ideologinen vetoisuus: luonnollisuus ja terve maalaisjärki yhdistetään kritiikittä sorrettiun luokkaan.

Toisin kuin haastateltavia kansanihmisiä, instituutioiden edustajia ei kutsuta luovaan ääniposition tulkintaan. Tapauksessa "Vesijättömaan pakkolunastaminen"⁷ Karpo haastattelee maanmittauslaitoksen pääjohtaja Jarmo Ratiaa absurdista aiheesta: rantaviivan siirtymisen seurauksena paljastuvia maakaistaleita on myyty uudelleen rantatonttien omistajille tai rekisteröity muiden kuin tontinomistajien nimiin. Haastateltava puhuu koukeroista lakikieltä, jonka Karpo puolestaan karnevalisoi heti seuraavassa otoksessa, siirtyessään yhdeksän vuotta myöhemmin *Karpon parhaat* -jaksossa kertaamaan mökkitontin omistajan kanssa lain mielettömyydestä seuranneita hallinnollisia ja juridisia tapahtumia:

Ratia: Se vaatis erityislain, ja sillä lailla siirrettäs maomaisuutta rekisteriyksiköstä toiseen, vesijätöltä tälle tilan omistajlle, tälle huvilatontin omistajalle. Ja se on tietysti sellanen toimenpide että se vaatis perustuslainsäätämisyjärjestyksen, ja siinä mielessä tää on pohjimmiltaan poliittinen kysymys.

[Arkistomateriaalista leikataan *Karpon parhaiden* Markku Talvion haastateluun yhdeksän vuotta myöhemmin.]

Karpo: Vieläkö mökkirannassanne riitelevät terve järki ja poliittinen kysymys?

Karpon metodi on kuin käytännön harjoitus bahtinilaisessa sosiolingvistiikassa: sana ("poliittinen kysymys") kaapataan vieraaseen ympäristöön, ja samalla kun se tehdään omaksi, se säilyy dialogisessa suhteessa aiempaan ympäristöönsä. Samaan aikaan kun *Karpon* juontajan- ja haastattelijanääni on riittävän omintakeinen noustakseen jo sinänsä kulttimaineeseen: se koostuu pitkälti erilaisten puhetaipojen ("vieraiden sanojen") tuomisesta uuteen ympäristöön – kansanomaisen luonnollisuuden ja terveen, hallinnollisista instituutioista vapaan järjen alueelle.

Vieras sana ei tule ainoastaan hallinnon ja byrokratian maailmasta. *Karpolla on asiaa* on kaikessa hiomattomuudessaan ja kaavamaisuudessaan auki moniin intertekstuaalisiin suuntiin. Ilmeisimmin tämä näkyy jaksojen nimissä: "Ryysyranta"⁸ sitoutuu näkyvästi suomalaisen naturalismin perinteeseen; "Ihmisiä ulkoilmapakastimessa"⁹ yhdistää Sillanpään ja Vaalan tunnelmallisesti yhteenkietoutuvat ihmiskohtalot (*Ihmiset suviyössä*) köyhän kansan proosallisen kokemuksen kirjuriin Päätaloon (*Ihmisiä telineillä*); uskomaton tarina naapuriter-

⁷ *Karpon parhaat*, 3. tuotantokauden 7. jakso, ensiesitys 2.7.2011. Alkuperäinen materiaali vuosilta 1987 ja 2002.

⁸ *Karpon parhaat*, 1. tuotantokauden 3. jakso, 16.5.2009. Alkuperäinen materiaali vuodelta 1986.

⁹ *Karpon parhaat*, 2. tuotantokauden 17. jakso, 11.9.2010. Alkuperäinen materiaali vuodelta 1999.

¹⁰ *Karpon parhaat*, 1. tuotantokauden 12. jaksso, 8.8.2009. Alkuperäinen materiaali vuodelta 1999.

¹¹ http://www.elitisti.net/artikkeli/2008/01/009208/kirkkoherra_maatan_kiirastuli_1999_hannu_karpo.html. Tarkistettu 20.12.2013.

Haastatteluissaan Karpo luotsaa vieraita sanoja uuteen puhetilanteeseen – hallinnon kapalakielestä kohti maalaisjärkeä. Kuva: MTV3 Media.

rorismista, ”Kirkkoherra Määtän kiirastuli”¹⁰, on – kuten elokuva-bloggaaja Ilja Rautsi huomaa¹¹ – kuin Aapelin novellin nimi. Nämä ja monet muut viittaukset kytkevät tv-ohjelmaa enemmän kirjallisen kansankuvauksen kuin ajankohtaisjournalismin traditioon. Kirjalliset yhteydet ovat erityisen vahvoja *Karpon parhaat* -uusintasarjassa, jossa toimittaja esittelee valikoitua arkistomateriaalia nostalgisesti, korostetun satiirisesti tuoreilla juonnoilla ja samojen ihmisten uusilla haastatteluilla kehystettynä. Esimerkiksi ”Vesijättömaan pakkolunastamisen” uudelleenesitys alkaa nopeutetusta kuvasta taivaalla vaeltavista pilvistä, ja Karpon kertojaääni siteeraa Raamatun luomiskertomusta: ”... Jumala nimitti kiinteän kamaran maaksi, ja hän näki että niin oli hyvä”. Kertojaääni sitoutuu suomalaisten satiiristen mieskirjailijoiden traditioon: Jumalan luomistekosista alkaa myös Linnan *Tuntematon sotilas* (”Niin kuin hyvin tiedetään, on Jumala kaikkivaltias, kaikkitietävä ja kaukaa viisas”); myös Arto Paasilinnan tuotannossa erilaiset jumalhahmot seikkailevat auktoriteetin mielivaltaisuuden ja oikeutuksen kuvina. Karpon omintakeinen kertojaääni henkii kaunokirjallista kaikkitietävyyttä ja eläytyvää suhdetta kansanihmisen näkökulmaan.

Karpossa sekä haastattelijan että haastateltavien tavat ottaa haltuun saatavilla olevia äänipositioita osoittavat, että ääneen liittyvä toimijuus ei ole välttämättä sidottu omakohtaisuuteen ja alkuperäisyyteen. Gubrium ja Holstein (2002, 28–29) muistuttavat, että vaikka haastattelutilanteet ovat sosiaalisesti ja diskursiivisesti usein hyvin determinoituja, ne jättävät paljon mahdollisuuksia luovalle omaksumiselle (*artfulness*). Haastateltavien voimaannuttaminen ja heille ”äänien antaminen” voi olla myös otollisten performatiivisten puitteiden tarjoamista. Mielestäni Karpon journalistisissa käytännöissä on kyse juuri tästä. Toimittajan samana toistuva diskursiivinen kutsu eri haastateltaville tekee haastattelutilanteesta yhdessäkertomista (*co-narration*, ks. esim. Ellis 2008), jossa molemmat osapuolet rakentavat erilaisia kerronnallisia

äänipositioita haltuunottamalla yksilön epifaanista eli käänteentekevää ja järjestyttävää kokemusta toiseudesta, ihmetyksestä elämästä vieraantuneiden hallintakoneistojen ja virallisten totuuksien äärellä.

Karpon haastatteluissa toimittajan johdattelevalla puheella on siis ratkaiseva rooli, mutta kutsun tiettyyn ääniasemaan voi ymmärtää myös metaforisesti, yhteiskunnallisista valtarakenteista kumpuavana. Althusserin mukaan ideologia on luonnollisuuden kaapuun pukeutunut ajatusrakenne, joka toimii siten, että ihmisiä yksilöidään ja kutsutaan tiettyihin subjektipositioihin heitä puhuttelemalla. Kertomuksen retoriikan teoreetikko Richard Walsh pyrkii Althusserin puhuttelun käsitteellä kuvaamaan sellaista kerronnallisen äänen funktiota, jonka tarkoituksena ei ole kiinnittää ääntä yksilöön tai kerronnalliseen tasoon, vaan osoittaa saatavillaoleva diskursiivinen asema. Tähän äänen funktioon Walsh yhdistää niin Bahtinin käsitykset kaksiäänisestä diskurssista kuin myös identiteettipoliittiset tulkinnat äänen antamisesta. (Walsh 2010, 53–56.) Walshin teoria jää hyvin abstraktiksi, mutta kallistuu kuitenkin äänen tulkinnassa yhdistämään kertovien rakenteiden analyysin ja ideologian vakauttamisen retoriikan. Althusserin ”puhuttelu” on vain metaforisesti ymmärrettävissä kommunikaationa ja äänenä. Karpon kansan ääntä konstruoivassa journalismissa kutsuhuuto ideologian mukaiseksi subjektiksi on kuitenkin konkreettista. Haastattelijat ja haastateltavat luovat yhdessä subjektin ideologisen paikan, jota merkitsee kansan ääni. Niin ikään hierarkkisesti ylempi selostajajääni saattaa puhutella ja kutsua haastatteluinsertin äänen täyttämään tiettyä skematisoitua roolia.

Althusserille puhuttelu ei tarkoita ainoastaan rooliin kutsumista vaan myös sitä, miten roolin täyttäminen konstituoivat kutsutun subjektiviteettia:

[I]deologia ”toimii” tai ”työskentelee” ”rekrytoimalla” tai ”kutsumalla” subjekteja yksilöiden keskuudesta (se rekrytoi heidät kaikki), taikka ”muuntaa” (kaikki) yksilöt subjekteiksi juuri tällä operaatiolla, jota nimitämme *kutsumiseksi* [interpellaatioksi] ja jonka mallina voi pitää kaikkein tavanomaisinta poliisin (tai jonkun muun) kutsuhuutoa: ”Hei te siellä!” (Althusser 1984, 129)

Sen sijaan että Karpo monologisoisi dialogisen haastattelutilanteen yhdeksi yhteiskuntakriittiseksi totuudeksi (Lapinlahden Lintujen ”Olkaa hiljaa!”) hän paremminkin esittää ideologisen kutsun subjektiksi (”Hei te kansalainen siellä!”), ja kansalainen vastaa samaan aikaan kokevaa yksilöä ja ideologista asemaa merkitsevällä äänellä.

Naturalistinen puhuttelu: ”Antti Pesonen – itsenäisen Suomen perusteellisesti pettävä mies”

Karpon parhaat -uusintasarjassa esitetty sotaveteraani Antti Pesosen tapaus (”Itsenäisen Suomen perusteellisesti pettävä mies” 6.12.1987)¹² on silmiinpistävänsä itsetietoisesti kehystetty. Karpo muistelee ilomanttilaisen pientilan pihamaalla 22 vuotta sitten tekemäänsä reportaasia tilan isännästä, katsoo kamerasta oikealle, viittaa kädellään kuvitteel-

liselle, nyt umpeen kasvaneelle vuosikymmenien takaiselle pihapolulle ja toteaa: "Ei tarvitse suurta mielikuvitusta kun melkein jo voi nähdä, että sieltä hän tulee." Tästä alkaa 22 vuoden takainen reportaasi, joka esitettiin aikanaan sattuvasti itsenäisyyspäivänä: vuoden 1987 Antti Pesonen lähestyy kameran sivuitse juuri "tulevaisuuden Karpon" osoittamasta suunnasta, ja nuoremman Karpon tuttu selostajaääni uudelleenkehystää Pesosen tarinan.

Tämä mies on Antti Pesonen. Hän ei kiittele isänmaataan rakkaudella. 80-vuotiaassa Ilomantsin pienviljelijässä asuu kiukku, katkeruus ja viha. Suomen tasavalta on pettänyt Pesosen. Asiakirjojen mukaan Pesoselle on rakennettu vihollisen hävittämän talon tilalle uusi, neliöitä pitäisi käytetyn tavaran perusteella olla 90. On kuitenkin vain tämä vähäinen saunamökki.

Kamera seuraa Pesosta tämän kumaraisten selän takana hämmästyttävän pieneen ja pimeään saunamökkiin. Pesonen itse esittelee yhdeksän neliömetrin mökkiä, ja ruutuun ilmestyy teksti: "tässä huoneessa asui viisihenkinen perhe". Uusintaesitys Antti Pesosen kohtalosta on siis tuplasti Karpon kertojaäänien kehystämä. Karpo löytää sorretun kansanmiehensä kahdesti: ensin voimme "kuvitella hänet" pihapolulle, ja upotetussa, alkuperäisessä dokumenttifilmissä kamera niin ikään tuntuu "löytävän" Pesosen horsmien ja koiranputkien seasta, keskeltä luonnollista elinympäristöään.

Kohtaus muistuttaa Lehtosen *Putkinotkosta*, eikä pelkästään koiranputkien vuoksi: näin "löytyy" myös Käkriäisen perhe kansankuvauksen tarpeisiin: "Suurin polku tuo rannalle venelaiturille ja saunan luokse. Sehän on Aapeli Muttisen huvila. Ja mökki on Putkinotkon huvilatilan vuokralaisen, Käkriäisen asunto." (*Putkinotko*, 10.) Pesosen perhe on elänyt vuosikymmeniä saunamökissä kuin Juutas Käkriäisen perhe saunassa – molemmat perheet päättymättömän rakennusprojektin seurauksena. Pesosen tapauksessa syy on kuitenkin Helsingin Herrojen ja "itsenäisen Suomen", joka ei pidä huolta veteraaneistaan. Käkriäisen kohdalla kyse on niskoittelusta kapitalistia vastaan: Juutas nukkuu mieluummin saunassa kuin korjaa Muttisen omistamaa mökkiä.

Putkinotkon hyväntekijä ja lukenut mies, kirjakauppias Muttinen on niin ikään "löytynyt" Käkriäiset omiin kansanvalitukseksiin tarkoituksiinsa. Kirjallisen naturalismin eetos, ympäristön ennaltamääräävä vaikutus ihmiselämään ja rappion voitto kehityksestä (ks. esim. Rossi 2009), tuhoaa kuitenkin kansallisromanttisen käsityksen Suomen kansan syvistä riveistä. Muttinen ratkeaa romaanin lopussa pitkään ja sarkastiseen, sivistyneistön ja köyhän kansan välisiin suhteita hahmottelevaan monologtiin. Jälkeenpäin ajateltuna *Putkinotkon* luovuttaminen Käkriäisen perheen käyttöön pieniä talonmiehentehtäviä vastaan ei tunnu Muttisesta itsestäänkään aivan pyyteettömältä: "Ja Aapeli [Muttinen itse] osasi valita miehen, hän, joka tunsikin kirjoista kansan ja tiesi, että se on Saarijärven Paavoja" (*Putkinotko*, 495). Kansallisromanttinen rekrytointiyritys kääntyykin naturalistiseksi roolijaoksi: Muttisesta tulee realisti ja naturalisti (ks. Kinnunen 2005, 273), joka näkee, että olosuhteiden determinoimina Käkriäisistä tulee yhä vastahankaisempia, likaisempia ja monilukuisempia. Tämä Muttisen kokema pettymys

heijastelee 1900-luvun alussa Suomen kansan ja sivistyneistön suhteissa tapahtunutta murrosta, jonka aiheuttivat routavuodet, suurlakko ja niitä seurannut luokkarauhan järkkäminen. Kuten Jussi Ojajärvi tätä ilmiötä laajasti ja kriittisesti kartoittavassa analyysissään huomaa, kirjailijoiden tapa asemoida itsensä tässä murtuvien illuusioiden ilmapiiressä on kuitenkin huomattavan ambivalentti ja ironinen. Ollaanko lopulta pettyneitä kansaan, vai sivistyneistön – vallankin kirjailijoiden itsensä – tapaan objektivoida ja poetisoida kansa? (Ojajärvi 2009.)

Toisaalta 1800- ja 1900-luvun taitteen suomalaisessa taiteessa ja kirjallisuudessa vaikutti osin eurooppalaisten vaikutteiden mukanaan tuoma naturalismi. Kansankuvauksessa naturalismi merkitsi kaunistelemattomuutta ja illuusiotonta näkemystä pienestä ihmisestä yhteiskunnallisten rakenteiden puristuksessa. Kuvatun kansanihmisen pienuutta romaanikerronnassa korostaa usein ulkopuolisen kertojaäänänen etäisyys kuvattavasta maailmasta. Toisaalta esimerkiksi *Putkinotkon* tulkinnassa Muttinen alkaa lopulta runollisissa tarkoituksellisissa tulla lähelle kertojan roolia. Naturalistista kansankuvausta voisikin ehkä itsessään pitää hyväntekeväisyyden muotona – kerronnallisen katseen hellä tarkentaminen vähäosaisiin on hyväntekeväisyyden kirjallinen tai dokumentaarinen analogia.

Naturalistisen hyväntekijän ylempi, kertova ja määrittävä suhde kuvaamiinsa kansanihmisiin on myös osa *Karpon* journalistisia käytäntöjä. Puhelinkeskustelussa Hannu Karpo kertoi tapauksista, joissa vääryyksiä kokeneet ihmiset ovat väärinkäyttäneet häneltä itseltään suoraan tai hänen ohjelmansa vaikutuksesta saamaansa taloudellista etua. Joskus siis Muttisen dilemma on ollut myös Karpon dilemma: mitä jos löydetystä ”Saarijärven Paavosta” ei saadakaan leivottua rehtiä vastavoimaa yhteiskunnan sortaville mekanismeille (ks. myös Ojajärvi 2009, 199)?

Byrokratian tuulimyllyjä vastaan taisteleva Karpo löytää usein kirveelle töitä. Kuva: MTV3 Media.

¹³ Tästä tunnetuimpana esimerkkinä vuonna 2006 kuvattu tapaus, jossa esiteltiin rahta-reiden ammattikunnan keskuudessa elävä uskomus, että juomatölkkiä repäisyrenkaita keräämällä autetaan hankkimaan pyörätuoleja niitä tarvitseville.

Kun katsotaan Karpon koko tuotantoa, tämä kysymys näyttääkin jäävän avoimeksi: reportaaseissa vaihtelevat sinnikkäät sankarit ja vaaralliset kylähullut. Yhteistä näyttäisi lopulta olevan vain kansanvihaisen performointi sitkeän toiston kautta, oli sitten kyse piintyneisiin uskomuksiin takertumisesta¹³ tai taistelusta byrokratian tuulimyllyjä vastaan. Karpo muistetaan miehenä, joka antaa sorretuille suomalaisille äänen, mutta myös miehenä, joka lohduttaa sorrettua hirvivaistilla tai kehystetyllä tuhannen markan setelillä. Karpo siis karnevalisoi oman hyväntekijän roolinsa ja suhteensa kansaan: hän esiintyy samaan aikaan epäonnistumaan tuomittuna filantrooppina ja koko luokka-asetelman kerronnallisena konstruoijana. Antti Pesosesta Karpo kuitenkin löytää todellisen Saarijärven Paavon: puhelinhaastattelussa Karpo kertoi, että Pesosen tapaus on jäänyt hänen mieleensä aivan erityisen törkeänä ja Pesonen harvinaisen sinnikkäänä selviytyjänä.

Karpon kaksinkertainen naturalistinen *voice-over* löytää kansanmiehen pihapolulta, tarkentaa mieheen, hänen elinpiiriinsä ja sisäiseen maisemaansa: "80-vuotiaassa Ilomantsin pienviljelijässä asuu kiukku, katkeruus ja viha." Reportaasin Pesonen vaikuttaa kuitenkin yllättävän hymyileväiseltä ja reippaalta 80-vuotiaalta mieheksi, jonka sydämessä on kytenyt kiukku, katkeruus ja viha jo 46 vuotta. Pesonen kertoo saunatuvan esittelyn yhteydessä anekdootin, jonka roolitusta ja käsikirjoitusta pelkkänä äänenä esiintyvä haastattelija-Karpo tukee ja ohjailee:

Pesonen: 15. päivä huhtikuuta -41 tein kirjallisen kantelun nimismiehelle asian tutkimiseksi ja sen selvittämiseksi, missä on syy, että ei rakennustointiminta suju.

[...]

Karpo: Kun te lauantaina jätitte nimismiehelle valituksen, niin milloin sitten rupesi tapahtumaan?

Pesonen: Seuraavan viikon perjantaina tuota rinnettä laskeutu kolme äijää – Helsingistä – (ja sano) "kuinka tämä on ymmärrettävissä, kyllä tässä on menetely väärin! Tämä on korjattava!"

Karpo: Näin sanottiin ja kuinka monta vuotta siitä on aikaa? Kun Helsingin Herra näin sanoi teille?

Pesonen: Yli 46 vuotta sitten.

Haastattelun kulku on Karpon reportaaseista tuttu: johdatellaan haastateltavaa kertaamaan byrokratian puuduttavat käänneet, odotusajat, valitukset ja kasvottomat päätökset. Korostettuna roolina esiintyy päättäjä tai byrokraatti, "Helsingin Herra", joka useimmiten materialisoituu reportaasissa ainoastaan konekirjoitetuina pöytäkirjoina ja asiakirjoina. Myös Antti Pesosen tapauksessa esitellään Karpon vihaisin kynämerkinnöin varustettuja asiakirjoja, joissa byrokratian voimalla musta on muutettu valkoiseksi ja Pesosen saatavat muutettu parempiosaisten saataviksi. Johdattelevien kysymysten tukemana kansanmiehen "tarina" muodostuu kafeiniseksi oikeus-, lupa- tai valitustaisteluksi. Karpon ja Pesosen repliikeistä voi huomata, miten skemaattinen "Helsingin Herra" rakennetaan yhteistuumin vieraan sanan edustajaksi.

Kerronnallisen puhuttelun kannalta havainnollisin on Antti Pesosen haastattelun loppu. Tätä ennen meille on Karpon äänellä kerrottu, että valtioon tuskastunut, rintamalla edelleen ollut Pesonen otti lainaa ostaakseen itse rakennustarvikkeita, mutta ne tarvikkeet vei armeija ("Ilomantsin poliisin tekemän selvityksen mukaan jäljelle jäivät vain sahajauhot"). Pesosen valituskirjeet sekä Kekkoselle että puolustusvoimain komentajalle on palautettu. Haastattelu huipentuu karnevalistiseen valtarakenteiden pääläelleen kääntämiseen, kun haastattelijä ja haastateltava yhdessä pudottavat puolustusvoimat ja uskonnon jalustalta.

Karpo: Mitä sanoi kenttäpiispa?

Pesonen: Toivotti Jumalan siunausta. Ei muuta.

Karpo: Sitä siunaustako teille on riittänyt?

Pesonen: Sitä on riittänyt... Sillä köyhän ääni ei kuulu taivaaseen, kun vaan herrat on siellä taivaan portilla vastassa.

Pesosen haastattelu päättyy ovelaan virneeseen, minkä voi tulkita merkinä kielellisestä itsetietoisuudesta ja Bahtinin nimeämästä, karnevaalin mahdollistamasta "iloisesta tiedosta". Pesosen päättäväisen juhlava äänensävy ja virnistys paljastavat, että haastateltava itse tietää, mihin diskursiiviseen rooliin hänet on kutsuttu. Hän vastaa tähän kutsuun luovalla performanssilla, joka yhdistää kokemuksellista, edustuksellista ja autoritääristä ääntä. Lanser (1992), jolta tämä kolmijako on peräisin, luokittelee tekstejä eri ryhmiin näiden funktioiden mukaan. Esitellyissä kansan ääntä rakentavissa esimerkeissä voisi kuitenkin nähdä näiden funktioiden välistä kamppailua ja horjuntaa. Kansan ääni näyttäytyy dialogisena konstruktiona, jossa satiirinen suhde virallisiin totuuksiin yhdistyy luovasti oman kokemuksen skematisoivaan kerronnallistamiseen.

Teoksen *Kuriton kansa: poliittinen mielikuviutus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa* kirjoittajat toteavat johdannossaan, että kansan "kuritomuus" voi valtaapitävien näkökulmasta olla myös sitä, että kansa voi käyttää käsitettä "kansa" omiin tarkoituksiinsa (Anttila et al 2009, 19). *Karpolla on asiaa* tukeutuu kansankuvauksen perinteeseen niin äänen kuin kuvankin osalta, mutta ironisella kierteellä. Edellä olen esittänyt, että Karpon kansankuvaus toteutuisi ensisijaisesti tarjotuissa ääniasemissa. Reportaasi Antti Pesosesta rakentaa kytköksensä suomalaisen kansankuvauksen traditioon kuitenkin voimakkaasti myös kuvan välityksellä. Pieni pimeä saunamökki, koiranputket ja Pesosta hänen arkisilla poluillaan seuraileva kamera tukevat haastateltavan äänen tulkintaa samaan aikaan edustuksellisena ja satiirisena. Kansan romanttinen kuvaus on suomalaisessa traditiossa voimakkaan kuvallista, ja ainoastaan yhdistettynä ääneen monet Karpon reportaasien romanttisenräsistyneet maisemat saavat satiirisen värityksen. Karpo ja haastateltava luovat yhdessä kansankuvausta, jossa ajatus "kansasta" anastetaan valtaapitäviltä ja valjastetaan kansan itsensä hyödyksi.

¹⁴ *Karpon parhaat*, tapaus "Vesijättömaan pakkolunastaminen", 3. tuotantokauden 7. jakso, 2.7.2011.

Lopuksi: alkuperä, toisto ja inho

Vuoden 2008 DocPoint-festivaali otti Karpon dokumentteja ja reportaaseja ohjelmistoonsa. Vuosina 2009–2011 esitetty uusintasarja *Karpon parhaat* muistutti suomalaisia televisiokatsojia tästä sosiaalista mediaa ja tositelevisiota edeltäneestä mediailmioistä, joka säilyi lähes kolme vuosikymmentä hämmästyttävän muuttumattomana. Ovatko juuri retorinen toisto ja pysyvyys tehneet Karpon journalismista ei ainoastaan "ikonista" vaan myös kollektiivista inhoa herättävää? Suomalaisessa mediatutkimuksessa on viime vuosina kiinnitetty huomiota television synnyttämiin inhoamisen kulttuureihin (ks. esim. Saarenmaa 2011). Uskon, että edellä esittämäni huomiot äänen irtautumisesta kokemuksellisesta alkuperästään ja diskursiivisen toimijuuden manipuloinnista selittävät osin näitä inhoreaktioita.

Jos Karpon tuotantoa tulkitsee puhtaasti tutkivan journalismin kehyksessä, ohjelmien retoriikassa korostuvat lähinnä manipulointi, yksinkertaistukset, yksisilmäinen moralisointi ja sensaatiohakuisuus. Edellä olen kuitenkin ehdottanut Karpon kerrontastrategioiden tulkitsemista osana suomalaista kansankuvauksen traditiota. Teoreettiseksi lähestymistavaksi olen ehdottanut monialaisen kertomuksen tutkimuksen erilaisia lähestymistapoja ääneen kokemuksellisenä, edustuksellisenä ja autoritäärisenä funktiona. Tämä valittu näkökulma korostaa enemmän luovuutta ja diskursiivista leikkiä kuin todenviittaavuutta ja autenttisuutta. Monologisen totuuden vahvistamisen tai vastustamisen sijasta myös medialukija kutsutaan mukaan performoimaan leikkillisesti kansan kokemusta ja ideologista asemaa: "Onko teillä asumus veden rannalla? Otan osaa. Tiedossa saattaa olla suuriakin yllätyksiä."¹⁴ Tämä retorilla tasolla tapahtuva alkuperästä irtautuminen ei heikennä ohjelmien todistusvoimaa vääryyksiä ja mielivaltaa vastaan, päinvastoin.

Lähteet

Aczel, Richard (1998) Hearing Voices in Narrative Texts. *New Literary History* 29:3, 467–500.

Althusser, Louis (1984) *Ideologiset valtiokoneistot*. (Positions, 1976.) Suom. Leevi Lehto & Hannu Sivenius. Helsinki: Kansankulttuuri Oy / Osuuskunta Vastapaino.

Anttila, Anu-Hanna, Ralf Kauranen, Olli Löytty, Mikko Pollari, Pekka Rantanen & Petri Ruuska (2009) *Kuriton kansa. Poliittinen mielikuviutus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Tampere: Vastapaino.

Atkinson, Robert (2002) The Life Story Interview. Teoksessa Jaber F. Gubrium & James A. Holstein (toim.) *Handbook of Interview Analysis: Context and Method*. Thousand Oaks: Sage, 121–140.

Bacon, Henry (2011) Historian televisuaalisatiota. Teoksessa Sari Elfving & Mari Pajala (toim.) *Tele-visioita. Mediakulttuurin muuttuvat muodot*. Helsinki: Gaudeamus.

Bahtin, Mihail (1979) *Kirjallisuuden ja estetiikan ongelmia*. (Voprosy literatury i estetiki, 1975.) Suom. Kerttu Kyhälä-Juntunen ja Veikko Arola. Moskova: Progress.

Bahtin, Mihail (1991) *Dostojevskin poetiikan ongelmia*. (Problemy poetiki Dostojevskogo, 1963.) Suom. Paula Nieminen & Tapani Laine. Helsinki: Orient Express.

- Bahtin, Mihail (2002) *François Rabelais: keskiajan ja renessanssin nauru*. (Tvorčestvo Fransua Rable i narodnaja kultura srednevekovja i renessansa, 1965.) Suom. Tapani Laine & Paula Nieminen. Helsinki: Like.
- Bakhtin, M. M. (1981) *The Dialogic Imagination: Four essays*. Toim. Michael Holquist. Käänt. Michael Holquist & Caryl Emerson. Austin: University of Texas Press.
- Birdsall, Carolyn & Anthony Enns (2012) Editorial: Rethinking Theories of Television Sound. *Journal of Sonic Studies* 3:1, <http://journal.sonicstudies.org/vol03/nr01/a01>, tarkistettu 19.12.2013.
- Fludernik, Monika (1993) *The Fictions of Language and the Languages of Fiction: The Linguistic Representation of Speech and Consciousness*. New York & London: Routledge.
- Fludernik, Monika (1996) *Towards a 'Natural' Narratology*. New York & London: Routledge.
- Gubrium, Jaber F. & James A. Holstein (2002) From the Individual Interview to the Interview Society. Teoksessa Jaber F. Gubrium & James A. Holstein (toim.) *Handbook of Interview Analysis: Context and Method*. Thousand Oaks: Sage, 3–32.
- Hale, Dorothy (1998) *Social Formalism: The Novel in Theory from Henry James to the Present*. Stanfrod: Stanford University Press.
- Herman, David (2007) Introduction. Teoksessa David Herman (toim.) *The Cambridge Companion to Narrative*. Cambridge: Cambridge University Press, 3–21.
- Herman, David (2009) *Basic Elements of Narrative*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Hydén, Lars-Christer & Jens Brockmeier (toim.) (2008) *Health, Illness and Culture: Broken Narratives*. London & New York: Routledge.
- Hyvärinen, Matti, Lars-Christer Hydén, Maria Saarenheimo & Maria Tamboukou (toim.) (2010) *Beyond Narrative Coherence*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Hatavara, Mari, Lars-Christer Hydén & Matti Hyvärinen (toim.) (2013) *The Travelling Concepts of Narrative*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Kinnunen, Aarne (2005) *Talo ilmassa: Joel Lehtosen Putkinotko*. Helsinki: WSOY.
- Kozloff, Sarah (1992) Narrative Theory and Television. Teoksessa Robert C. Allen (toim.) *Channels of Discourse, Reassembled*. London: Routledge, 67–100.
- Lanser, Susan (1992) *Fictions of Authority. Women Writers and Narrative Voice*. Ithaca: Cornell University Press.
- Lehtonen, Joel (1995) [1919–1920] *Putkinotko*. Helsinki: SKS.
- McArthur, Colin (1978) *Television and History*. London: The British Film Institute.
- Mäkelä, Maria (2011) Masters of Interiority: Figural Voices as Discursive Appropriators and as Loopholes in Narrative Communication. Teoksessa Per Krogh Hansen, Stefan Iversen & Henrik Skov Nielsen (toim.) *Strange Voices in Narrative Fiction*. Berlin & New York: De Gruyter, 191–218.
- Ojajarvi, Jussi (2009) Eräs tulkinta sivistyneistön pettymyksestä. Teoksessa Kukku Melkas et al (toim.) *Läpikulkuihmisiä. Muotoiluja kansallisuudesta ja sivistyksestä 1900-luvun alun Suomessa*. Helsinki: SKS.
- Rossi, Riikka (2009) *Särkyvä arki. Naturalismin juuret suomalaisessa kirjallisuudessa*. Helsinki: SKS.
- Ryan, Marie-Laure (2007) Toward a Definition of Narrative. Teoksessa David Herman (toim.) *The Cambridge Companion to Narrative*. Cambridge: Cambridge University Press, 22–35.
- Saarenmaa, Laura (2011) Lenita Airisto, Seitsemäs hetki ja inhoamisen kulttuurit. Teoksessa Sari Elfving & Mari Pajala (toim.) *Tele-visioita: mediakulttuurin muuttuvat muodot*. Helsinki: Gaudeamus 193–217.
- Saksala, Elina (2008) *Asiaa ruudussa: tv-dokumentin anatomia*. Helsinki: Like.

Squire, Corinne (2008) Experience-Centred and Culturally-Oriented Approaches to Narrative. Teoksessa Molly Andrews, Cronne Squire & Maria Tamboukou (toim.) *Doing Narrative Research*. London: Sage, 41–63.

Walsh, Richard (2010) Person, Level, Voice: A Rhetorical Reconsideration. Teoksessa Jan Alber & Monika Fludernik (toim.) *Postclassical Narratology. Approaches and Analyses*. Columbus: The Ohio State University Press, 35–57.